GOMBOS Péter
Magyar Agár- és Élettudományi Egyetem
Neveléstudományi Intézet
ORCID: 0000-0002-8172-0557
gombos.peter@uni-mate.hu

A kunságin túl
Lapis József: Túl a fedélen
recenzió

Kulcsszavak: gyermekirodalom, gyerekversek, Lapis József

Bár az elmúlt évtizedben észrevehetően nőtt a gyermekirodalommal tudományos alapossággal, mélységben foglalkozó kutatók száma, a terület témáiról szóló egy-egy nívós tanulmánykötetnek mégis örülnünk kell, ilyen kiadványból még mindig túl kevés jelenik meg Magyarországon. Lapis József friss kötetét nem csupán kíváncsisággal, de – valamelyest ismerve a munkásságát – komoly elvárásokkal vettem kézbe. Egyelőre annyit értékelésül: nem kellett csalódnom.

A kötetet jól követhető logikával osztották három nagyobb szakaszra, a főcímek nemcsak szellemesek, de eligazítóak is (A tükrön túl; Hangok, szavak tánca; Olyan isteni lenni). Az első fejezetek alapkérdésekkel foglalkoznak, ahogy az alcím jelzi, „gyermekirodalmi dilemmákkal". Lapis korábbi tanulmányainak, kritikáinak ismeretében nem meglepő, hogy a kötet nagyobb részét foglalják el a versekről, verseskötetekről szóló írások. A könyv második szakasza – nagyon dicséretes módon – megint csak általánosabb fejezettel kezdődik, ráadásul a kortárs gyereklíra kihívásainak bemutatása kapcsán a gyermeklíra mikéntjéről, generális sajátosságairól is szó esik. Számomra szimpatikus, hogy a szerző az intenció kérdésének felvetése mellett – bizonyos esetekben a szerző/kiadó a kisebbeket célozza meg a versekkel – poétikai vagy épp kommunikációelméleti megközelítésből is elemez. Itt is színes és gazdag a háttérirodalom, és nagyon jók az irodalmi példák is, Weörestől Varró Dánielen át Kollár Árpádig számtalan fontos szerző előkerül. Tetszik az a megoldás is, hogy szinte minden alfejezet – például a gyerekversek kritikai olvasásáról, a gyereklíra érzéki természetéről – külföldi szakirodalom, egy-egy ritkábban hallott, olvasott nézőpont, szempont, megközelítés megmutatásával indul, de mindig eljutunk a kortárs hazai kutatók gondolataiig is.

Az általánosabb kérdések után előkerülnek olyan felvetések – a szerkesztőt is dicséri ez –, amelyek kiemelkedő jelentőségűek napjainkban. Halálalakzatok s más tabutémák kapcsán megint csak több szerzőről szó esik, Kiss Ottótól Kovács András Ferencen át Visky Andrásig. Hosszabb értékelést, elemzést kapunk Kollár Árpád kötetéről, ezzel is jelezve a *Milyen madár* kétségkívül kiemelt helyét a mai magyar gyermeklírában. Az sem lehet véletlen, hogy talán épp Kollár egyik szövegéről *(Én apum)* olvashatjuk a legrészletesebb elemzést az egész könyvben.

Érdekes, hogy a svéd típusú gyerekversek többször is előkerülnek, Kiss Ottót (e verstípus legjelentősebb hazai alkotóját, akit „minőségteremtőnek" nevez a kritikus) rangján kezeli Lapis, önálló fejezetet mégsem kapott e műfaj, noha a szerzőnek nyilvánvalóan minden tudása, ismerete megvolt, megvan ehhez. (Itt jegyzem meg: bár akadnak ismétlődő gondolatok, mondatok a kötetben, a szerkesztés olyan szempontból is remek, hogy nincsenek zavaró redundanciák. Aki dolgozott már hasonló kötettel, tudja, hogy ezek elkerülése nem kis feladat.)

Amellett, hogy az elmúlt két évtized termésének legjavából nem nagyon maradhatott ki szerző, kötet a líra területéről, a *Túl a fedélen* kevésbé ismert alkotókra is felhívja a figyelmet. Számomra ilyen volt például Havasi Attila, akinek a gyerekverseivel eddig nem találkoztam, miközben bizonyosan nagyon egyedi, érdekes hanggal gazdagította a magyar gyermeklírát.

Hasonló tanulmányok esetében mindig érdekes kérdés, hogy mit kezd a kutató/recenzens a közepes vagy éppen gyengébb szerzőkkel, művekkel. Itt most olyan szempontból volt egyszerű a helyzet, hogy válogatott cikkek, tanulmányok gyűjteménye a könyv, amelybe egyszerűen nem emeltek be egy bizonyos szint alatt produkáló szerzőket. Vannak azonban olyan művek, kötetek, amelyek kapcsán nem lehet megkerülni a kritikát. Lapis ilyenkor diplomatikus, sohasem bántó. A számára nem szimpatikus, kevéssé tetsző illusztrációk kapcsán a bírálat után mindig megjegyzi például, hogy nem szakértője a témának. Személy szerint fontosnak tartom ugyanakkor, hogy merjük kimondani, amit itt végre olvashattam is: „…sem Gazdag Erzsi, sem Donászy Magda nem tartozik a gyereklíra élvonalába". (276.)

Hiányérzetem csak egyszer volt e téren. Szilágyi Domokos *Pimpimpáré* című kötete kapcsán a kritikus megjegyzi ugyan, hogy a „kötetbe fölvett olyan darabokat, amelyek jól láthatóan kapcsolódnak a korszak propagandisztikus jellegű szövegtípusaihoz" (160.), de ennél bátrabb kijelentést nem nagyon tesz. Ennél az eufemisztikus értékelésnél bőven lehetett volna határozottabb, szigorúbb, Szilágyi szörnyű propagandaversei nem csökkentik más remekművei értékét. (A diplomatikusság mögött könnyen lehet, hogy valóban a jelentős, már lezárt életművű költő tisztelete van ott. A korábban verseiért sokat dicsért Kollár Árpád prózája kapcsán például Lapis bátran – persze, nem bántóan, durván – kritizál, dicséretes objektivitással. És egy későbbi fejezetben Szilágyi gyerekversei kapcsán is leírja már, hogy „nem ezek az erősségei".) Később, például az *Amikor a kukák világgá mentek* című kötet kapcsán is határozottan jelzi az explicit didaxist. És ennek megfelelően jogos is az „inkább fontos, mint jó" értékelése. Ebben a részben egyébként, ahol egy-egy év kiemelkedő alkotásait mutatja be a szerző, rövidebb írásokkal találkozunk, és itt többször szívesen olvastam volna hosszabb értékelést is a választott könyvekről.

Lehet, hogy nem mindenki ért ezzel egyet, de számomra a *Túl a fedélen* csúcspontja Szokács Eszter *Bibliai történetek* című könyvének bemutatása, elemzése. Nemcsak azért, mert Lapis kritikai észrevételeit pontosnak, találónak érzem, de hallatlanul elegáns, ahogy a témában meglévő óriási (háttér)tudását használja. S mindezt úgy teszi, hogy nem érződik kioktatónak, okoskodónak, egyszerűen csak *használja* az ismereteit.

Már a fejezetcímek átfutásakor fennakadt a szemem Fekete István nevén, rajta kívül nem kortárs szerző nem nagyon kapott egész fejezetet. (Eliot „macskáriuma" más eset – a friss fordítás miatt.) A *Vuk* kapcsán írt esszé problémafelvetése érdekes és fontos, ám két hiányosságra fel kell hívnom a figyelmet. Egyrészt a Dargay-alkotásként jelzett rajzfilm kapcsán fontos megjegyeznünk, hogy annak sajátos, a Fekete-regénytől jelentősen eltérő stílusa, hangulata valószínűleg inkább köszönhető a kiváló írónak, dramaturgnak, Tarbay Edének, mint Dargay Attilának. Másrészt – különösen egy ilyen szempontú elemzésből – hiányolom Felix Salten nevét. Miközben nem ok nélkül említhetnénk a göllei születésű szerzőt a „magyar Saltenként", vagy patriótaként Saltent „az osztrákok Fekete Istvánja"-ként (*fun fact*: Salten Budapesten született), „írói testvériségről" mégsem beszélhetünk. Fennmaradt ugyanis Fekete Istvánnak a *Bambi gyermekei*ről írt kíméletlen kritikája, amely után aligha emlegethetjük őket „egyívású szerzőkként". A Salten-párhuzam bizonyosan teljesebbé tehette volna ezt tanulmányt.

A *Túl a fedélen* egészét nézve – nem meglepő módon – Lapis következetesen és magabiztosan használja az alapfogalmakat, jártassága a területen nyilvánvaló. Széles a szakirodalmi kitekintése, hazai és külföldi forrásokkal is bőven találkozhatunk nála. Bár ezt a kötetet inkább jó példaként említhetjük e téren, egy kis hiányérzetem azért mégis van. Sajnos nem egy olyan tanulmánykötettel találkoztam már (a gyermekirodalom területén is), ahol a szerzői kör kötelességtudóan „körbehivatkozta egymást", meglehetősen szűk forrásokra (leginkább egymásra…) támaszkodva, míg a terület számos fontos kutatóját, illetve írását egyszerűen figyelmen kívül hagyják. Lapis József nem esik ebbe a hibába, bizonyos szerzőket azonban még így is hiányolok, különösen a 20. századból. Bár Komáromi Gabriella előkerül, ám mindössze egyszer, ugyanakkor például Borbély Sándor, Kormos István, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes (utóbbi három nem mint alkotó, hanem mint szakember) életművében bőven vannak megfontolásra, feldolgozásra érdemes gondolatok a témában. Félreértés ne essék: nem azért hiányolom őket, mert *illene* hivatkozni rájuk, hanem azért, mert például Nemes Nagy Ágnes gondolatai a jó gyerekversről, Kormos István megállapításai Weöres jelentőségéről, a *Bóbita* előtti magyar gyermeklíra sivárságáról, Borbély Sándor, Komáromi Gabriella és Lengyel Balázs írásai a gyermekirodalom attribútumairól máig megfontolásra érdemesek, helyenként megkerülhetetlenek.

Összességében Lapis József könyve beváltotta a hozzá fűzött reményeimet. Részletesség, pontosság, naprakészség, tudományos alaposság és kellő szerénység jellemzi a szerzőt, akinek a kötete akár afféle „felzárkóztatónak" is alkalmas, ha valaki elsiklott volna az elmúlt évtized fontos könyvei vagy épp remekművei felett. De az elméleti háttér, a gazdag szakirodalmi forrásanyag miatt akár tankönyvként is olvasható némely fejezete. S még egy dicséret, valami egészen más dolog miatt. Néhány éve egy irodalmártól hallottam, hogy manapság már nem divat olyan kritikát írni, amely önmagában is olvasmányos, stílusos, akár még humoros is. Az objektív, „száraz" stílus szigorú elvárássá vált. Én nem így szocializálódtam, így aztán hálásan mosolyogtam Lapis József egy-egy ilyen mondatán:

„Ha túl sokáig csigázzuk az olvasó figyelmét, félő, hogy idővel inkább elcsigázott lesz." (232.) „…meglepő számomra, hogy Kányádi Sándor és Kovács András Ferenc csak egy-egy verssel szerepel. Ez olyan luxus, mintha azt mondanánk, hogy felesleges egy újabb üveg tokajit előhozni a pincéből, (ahol pedig garmadával áll), inkább bontsunk fel még egy jó kunságit." (277.)

Lehet, hogy nem trendi ilyen nyelvezettel, ilyen stílusban kritikát írni, de én mindenesetre nagyon szívesen olvasok ilyeneket. Ahogy általában Lapis József tanulmánykötetét.

Lapis József: Túl a fedélen : Tanulmányok és kritikák a gyermekirodalomról. Bp.: Prae Kiadó, 2025

Beyond the Cover
Lapis József: Túl a fedélen
Keywords: children's literature, children's poems, József Lapis

A műre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.